

NĚKOLIK DESÍTEK ZAVRAŽDĚNÝCH V HRANICKÉM LÁGRU

V roce 2003 jsem vydal knížku *Příběh lágru – Internační tábor a perzekuce Němců v Hranicích (1945–1946)* postavenou zejména na zápisech z výslechů, které proběhly v roce 1945 a 1946 v souvislosti s vyšetřováním zločinů v hranickém internačním táboře. Podle těchto záznamů bylo v táboře umučeno nejméně sedm osob, další tři případy byly zmíněny pouze okrajově a vyšetřování se jim nevěnovalo.

Teprve díky knize se mi podařilo setkat se se ženou, kterou jsem znal z výslechových protokolů jako Jiřinu K. Na jejím vyprávění mě nejvíce zaujalo tvrzení, že podle jejích zkušeností bylo v motošínském táboře ubíjeno v prvních týdnech 4 až 5 lidí denně. Celkově odhadovala počet zavražděných na cca 250 v průběhu května a června 1945. Její (již zemřelý, tehdy čtrnáctiletý) bratr tyto mrtvé osobně odvážel na hranický městský hřbitov [1]. To stavělo do nového světla už známé svědectví Franze Schneidera z roku 1947, v němž již po vysídlení do Německa uvedl: „Musel jsem pohrřbávat všechny mrtvolky zabitých Němců, z části ubité, zastrělené, nebo pověšené na šibenici postavené na dvoře. Krvavé stopy byly dobře viditelné od tábora až ke hřbitovu, protože mrtvolky byly převáženy na malém vozíku. Musel jsem tyto krvavé skvrny zahlazovat lopatou a koštětem. Mrtvolky byly nahé házeny v počtu až šest těl do jednoho hrobu, při tom česká stráž mrtvolky kopala a fackovala s poznámkami: „tak teď můžou německé svině shnit!“ Myslím, že nejméně 300 mrtvol bylo takto zahrabáno.“ Zatím jsem nenašel způsob, jak tato hrůzná čísla ověřit.

Ještě jiná čísla uvedl jeden z internovaných, dříve vedoucí továrny Kunz – Adalbert Schattauer – když v říjnu 1946 vypovídal v Novém Jičíně, tedy mimo dosah hranické SNB: „podle vyprávění si strážných a podle toho, co jsem sám viděl, ubito mělo být v tomto táboře asi 37 Němců a Čechů, Srbů, Slováků atd.“ Počet obětí 40 udává pro Hranice také soupis s názvem *Místa, kde byly vykonány popravy a vraždy Němců v období V.–VII./45 (1947)* [2].

Příčiněním Václava Bednáře, který mě kdysi upozornil na ony výslechové protokoly, a tak mě vlastně k celé problematice přivedl, jsem v Pamětní knize farnosti hranické našel další zajímavé svědectví o hranickém internačním táboře [3]: „Jen škoda, že si národ sám zkazil krásné chvíle osvobození, kdy u některých lidí radost ze svobody se změnila v nevázanost, krádeže německého majetku, který patřil nyní našemu státu, odporné průvody městem s některými neoblíbenými Němci a kolaboranty za účasti dětí, opilství, úpadek pracovní morálky, chamtivost, osočování, udavačství, pomluvy, závist atd., koncentrační tábor ve staré nemocnici aj.“ A dále: „Ostudou Hranic zůstane internační tábor, který zde byl zřízen hned po osvobození města r. 1945 a v němž umístění všichni Němci z Hranic i okolí. Vedení v táboře svěřeno některým „osvobozeným politickým vězňům“ českým, kteří sem přinesli mravy obvyklé u německého gestapa, odtud se mluví u nás o „českém gestapismu“. Zde hrubým jednáním a nedostatkem potravy a ošetření zemřelo mnoho starších lidí, a clona z této záležitosti odhalena částečně při vyšetřování p. Boudy. Číslo zde uvedené – zemřelí v internačním táboře – není úplné, jiná úmrtí jsou utajena v ohledacích listech fingovanými nemocemi. Odsunem Němců do říše r. 1946 zrušen byl tábor internační, na něhož s bolestí budou vzpomínat mnozí Češi, z nenávisti sem přivedení.“ Následující tabulka přitom obsahuje údaj, že v internačním táboře v roce 1945 zemřelo 21 lidí, v roce 1946 pak 3 lidé [4]. Autorem zápisu je Josef Troup (1897–1984), gymnaziální profesor a krátce též hranický starosta. Zápis pochází ze srpna 1948, kdy už byl po únorovém převratu z učitelského místa vyhozen. Jím uváděná čísla se blíží informacím A. Schattauera.

[1] Na její svědectví jsem upozornil v dodatku zařazeném do dotisku Příběhu lágru (červen 2004).

[2] Archiv Ministerstva vnitra (Brno-Kanice) A 2/1, 1765, mikrofiše 21/54, cituje Franz Chocholatý Gröger, Kde žije ti mrtví jsou... (<http://www.cs-magazin.com/2010-11/view.php?article=articles/cs101183.htm>, 14. února 2011).

[3] Roman Helcl: Hranice už ví, jak prožily konec války, in: Mladá fronta Dnes, Střední Morava, 13. 5. 2006, s. 3.

[4] Mimo to je tu rubrika *Němci*, udávající pro rok 1945 počet 36 zemřelých.

87 Netuším, zda se někdy podaří prokázat stovky zavražděných, ale už dnes lze bezpečně tvrdit, že následkem špatného zacházení či přímo rukama strážných bylo v hranickém lágru v létě 1945 zavražděno přinejmenším několik desítek lidí.

JIŘÍ J. K. NEBESKÝ

FRIEDRICH KULNIGG – – MALÍŘ HRANICKÉ KRAJINY

Výzdobu obřadní síně v hranickém zámku tvoří mj. také čtyři olejomalby z 80. let 19. století. Jen jedna je signována »F. Kulnigg«, ale zjevně jsou všechny čtyři obrazy dílem téhož autora. O něm nebylo v literatuře známo prakticky nic, až před několika lety publikovaný článek [1] Dr. Elisabeth Schlögg-Ernst, zaměstnankyně Štýrského zemského archivu, naše vědomosti rozšířil.

Friedrich Kulnigg se narodil 15. dubna 1838 ve štýrském hlavním městě Graz jako páté dítě Josefa a Marie Amalie Kulniggových. V letech 1853–1855 byl studentem tamní výtvarné akademie, 1858–1859 navštěvoval kurz krajinomalby u prof. Franze Steinfelda na vídeňské akademii výtvarných umění, souběžně absolvoval tři semestry na právnické fakultě, nakonec se ale rozhodl pro vojenskou dráhu, při níž své výtvarné nadání využil jako pedagog předmětů týkajících se kartografie. Roku 1866 se stal kadetem u 20. pěšího pluku a téhož roku byl povýšen na poručíka. Kartografické vzdělání získal v letech 1873–1874 na vídeňské výtvarné škole Institutu vojenské geografie, následně pracoval v Haliči jako vojenský mapovač, 1875 povýšen na nadporučíka. Pak se věnoval výuce předmětů s názvy Terrainlehre a Terraindarstellung – od října 1877 do září 1879 na kadetní škole v Liebenau u Grazu, následovala vojenská vyšší reálka a jezdecká kadetní škola v Hranicích, kde v roce 1882 dosáhl hodnosti kapitána. V září 1883 nastoupil na vojenskou nižší reálku v St. Pölten, 1885–1886 působil na obdobné škole v Košicích. Poté nastoupil do vojenského archivu ve Vídni, kde se stal vedoucím kartografického oddělení, 1896 povýšen na majora. V dubnu roku 1900 měl být penzionován, ale krátce předtím zemřel. Přesné datum úmrtí není zatím známo.

Nikdy se neoženil, ale z jeho testamentu vyplývá, že 38 let žil s Marií Dežmannovou, roz. Petrocí, která se také stala jeho dědičkou. V poslední vůli také vyslovil přání mít vojenský pohřeb bez účasti duchovního.

Štýrský zemský archiv vlastní 18 Kulniggových výtvarných děl – akvarely, perokresby a litografie zachycují budovy a zákoutí tehdejšího Grazu, všechny byly vytvořeny v l. 1861–1879.

Z údajů, které shromáždila Elisabeth Schlögg-Ernst vyplývá, že Friedrich Kulnigg působil v Hranicích v letech 1879–1883 (čtyři školní roky), z roku 1882 je dokonce zachováno několik fotografií učitelského sboru (viz s. 88).

Z doby jeho hranického působení se zachovala zmíněná čtveřice pláten:

- Helfštýn – zřícenina hradu, nesignováno
- Klichovská ulice – hranické předměstí, signováno »F. Kulnigg 882«
- Teplické údolí – pohled na lázně, nesignováno
- Kostelíček – pohled na Hranice, signováno »FK«

Všechna plátna jsou olejomalby o rozměru 900 × 680 mm, shodné rámy mají rozměr 1040 × 815 mm. Jedná se o poměrně zručné, ještě biedermeierovské olejomalby, jež by stejně dobře mohly být vytvořeny o třicet let dříve. Narodil od grazských obrázků soudobých zákoutí převládá u hranických prací idylická krajina okolí města. Přesto mají vedle uměleckého významu tyto práce nezanedbatelný rozměr dokumentární.

[1] Elisabeth Schlögg-Ernst: Friedrich Kulnigg (1838–1900). Künstler und Archivar. In: Josef Riegler (Hg.), *Bauern, Bürger, hohe Herren*. Graz, Steiermärkisches Landesarchiv 2005, s.73–84.

Všechny čtyři obrazy jsou dnes součástí sbírek Městského muzea a galerie v Hranicích, jejich osudy jsou poměrně zajímavé. Citujme svědectví Jaromíra Zahálky, syna Otakara Zahálky (1891–1942), který byl v letech 1934–1939 velitelem Československé vojenské akademie, tedy instituce, která navázala na tradici hranických vojenských ústavů: „K někdejšímu bytu v hranické akademii nám byl přidělen velký půdní prostor ve čtvrtém patře rizalitu střední budovy s krásným výhledem na Pašovické vrchy s Helfštýnem a tok Bečvy. Na této půdě za podkrovním trámem jsem našel také svitky obrazů, které jsem donesl domů. Překvapenému otci se malby líbily, a tak požádal vojenskou správu o jejich odkoupení. Obrazy, které otec nechal restaurovat a zarámovat, zdobily největší místnost našeho hranického bytu, která sloužila převážně jen příjmu oficiálních a polooficiálních návštěv, jež chtěl velitel VA pohostit v soukromí. Při stěhování z Hranic do Zlína [1] musela naše rodina, s ohledem na menší byt, přestěhovat část zařízení do nově zakoupeného rodinného domku ve Zborovicích u Kroměříže. Dva z obrazů (lázně Teplice a Kostelíček) putovaly s námi do Zlína a tvořily nadále výzdobu našich všech zlínských bytů. Ostatní dva obrazy (Helfštýn a hranický zámek) byly uloženy na půdě zborovického domku. Po jeho prodeji a likvidaci v něm uloženého majetku byly obrazy odvezeny a uloženy na půdě jednoho domku v Pašovicích u Uherského Brodu prostřednictvím rodinného přítele řídicího učitele Rychetníka. Po přestěhování maminky Jeleny do České Lípy ze Zlína v roce 1966 nebylo v bytě místo pro prvně jmenované dva obrazy. Rodina se tudíž rozhodla nabídnout malby městu Hranicím k odkoupení. S využitím sestřiny spolužačky, pracovnice muzea v Opavě, jsme našli cestu k řešení.“ [2] – Vlastivědný ústav v Olomouci v létě 1966 obrazy koupil od rodiny Zahálků prostřednictvím olomoucké prodejny starožitností a předal je Vlastivědnému ústavu (muzeu) v Přerově, kde byly zařazeny do fondu hranického muzea, jež se součástí přerovské instituce stalo v roce 1963. Do přírůstkové knihy hranického muzea byly obrazy zapsány 12. prosince 1966. Poté byla plátna (v rámech, které dostala ve 30. letech 20. století) vystavena v rámci expozice o hranické historii v prostorách synagogy a po rekonstrukci zámku v roce 1998 v tamní obřadní místnosti.

JIRÍ J. K. NEBESKÝ

Friedrich Kulnigg (sedící na zemi), 1882

EMANUEL PENDL – AUTOR HRANICKÉ SOCHY CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA I.

Když jsem před časem listoval archiváliemi Státního okresního archivu Přerov, objevil jsem listiny týkající se odhalení sochy Františka Josefa I. v Hranicích, zejm. návrh na vyznamenání

[1] Rodina se v dubnu 1939 přestěhovala z budovy akademie do nedalekého domu čp. 261 (Drahotuše) a odtud v březnu 1940 do Zlína.

[2] Citace je složena z vět obsažených dílem v nedatovaném (asi ze 60. let 20. století) strojopisu Jaromíra Zahálky o původu obrazů (archív JZ) a dílem v dopisu JZ autorovi článku z 27. ledna 2011.

Pendlova socha císaře Františka Josefa I., Hranice, Třída generála Svobody (Stará střelnice)

autora sochy spolu s jeho vlastnoručním životopisem [1] a zprávu o jeho vyznamenání. Byl jsem tímto nálezem potěšen zvláště proto, že o sochaři E. Pendlovi není v našem prostředí mnoho známo [2].

Po slavnostním odhalení pomníku na Školním náměstí dne 26. června 1898 se v září téhož roku městská rada usnesla podat návrh na vyznamenání autora sochy císařem. K návrhu byl přiložen také životopis E. Pendla. Zde je jeho český překlad:

„Johann Baptist Pendl, můj dědeček, narozený v Zillerthalu v Tyrolsku roku 1791, vytvořil mnoho sochařských děl v ušlechtilém smyslu umění, byl nejvýznamnějším sochařem ve své době v Tyrolsku a zemřel v roce 1859 v Meranu.

Franz Xaver Pendl, můj otec, narozený v Meranu 1817, působil ve stejném oboru jako Johann Baptist jako sochař až do svých 80 let, zemřel v Meranu 1896. Studoval již r. 1841 na vídeňské akademii výtvarného umění a obdržel v roce 1842 cenu svob. pána Gundela a Reichela věnovanou Nejvyšším dvorem, vrátil se pak do rodné země Tyrolska, kde vytvořil mnoho mistrovských děl církevního umění.

Vzal jsem si proto za úkol pokračovat dále ve stopách těchto zmíněných umělců na cestě umění, která mne přivedla po základní výuce v otcovském domě v roce 1864 na akademii do Benátek, kde jsem pod vedením profesorů Luigiho šlechtice Ferrariego a Karla Blaase studoval s tak dobrými výsledky, že jsem v srpnu 1865 obdržel dvě ceny. Když byla akademie v Benátkách předčasně v roce 1866 uzavřena a po válce se stala italskou, odešel jsem do Vídně a brzy, v roce 1872, jsem dostal za svoji soutěžní práci Reichelovu cenu, za velkou zakázku na vytvoření sochy Spravedlnosti pro vídeňský justiční palác a po dokončení

[1] SOKA Přerov, Okresní úřad Hranice, Presidiální spisy, I. část, 1876–1918, r. 1898, kart. č. 8, č. pres. 158.

[2] Tomáš Pospěch, Jeho veličenstvu císaři k výročí – hranická socha Františka Josefa I. In: Hranický týden, 13. srpna 1999, s. 6.

tohoto paláce v roce 1881 jsem byl představen Jeho Veličenstvu našemu císaři a dobrotivý monarcha moji práci vřele pochválil. Dva lvi před zmíněným palácem, alegorická postava Lex imperat (zákon panuje) ve funkčním sále a mnohá jiná díla v téže budově jsou mými výtvoři.

V roce 1874 jsem obdržel od rakouského muzea diplom vydaný Jeho Císařskou Výsostí arcivévodou Rainerem za vystavenou dřevěnou sochu. Totéž muzeum zakoupilo jistý počet mých výtvořů jako vzory pro obor sochařství soch ze dřeva, rovněž tak ministerstvo kultu a vyučování.

V roce 1878 jsem byl vyslán vídeňskou obchodní a živnostenskou komorou jako zpravodaj pro úsek sochařství na světovou výstavu do Paříže.

Roku 1896 se Jeho Veličenstvo náš císař zúčastnil svou Nejvyšší přítomností slavnostního aktu položení posledního kamene při stavbě nové radnice v Korneuburgu a já jsem byl císaři představen a pochválen Jeho Veličenstvem za svoje díla vytvořená pro tuto radnici. Jsou to: 2 postavy v nadživotní velikosti – císař František Josef I. a císař Albrecht I. Pro téměř všechna monumentální díla nedávné doby ve Vídni jako budovu parlamentu, radnici, univerzitu, c. k. dvorní divadlo, jsem byl povolán, abych vytvořil sochařská díla. Rovněž pro takové stavby v Praze, Innsbrucku, Meranu atd. atd. V roce 1882 v soutěži na pomník osvobození Vídně od Turků pro kostel sv. Štěpána jsem obdržel 3. cenu. Pro čestné náhrobky polního maršálka svob. pána Hesse a polního zbrojmistra svob. pána Johna na ústředním hřbitově ve Vídni vytvořil jsem na zakázku c. k. ministerstva války portrétní busty obou velkých válečníků a byl jsem příležitostně při odhalení Hessova pomníku pochválen nadšenými slovy Jeho Císařskou Výsostí arcivévodou Albrechtem.

Po dokončení čestného daru pro prezidenta nejvyššího soudního dvora Schmerlinga k jeho jubileu v c. k. státní službě mne vyznamenal Jeho Císařská Výsost arcivévoda Rainer návštěvou v mém ateliéru.

Patrně asi nejkrásnějším úkolem v mém životě bylo nedávno vytvoření 1. pomníku na volném prostranství Jeho Výsosti císaře Františka Josefa I. pro město Hranice [1]. Při příležitosti dokončení tohoto díla obšťastnilo mne Jeho Veličenstvo svoji návštěvou v ateliéru, rovněž tak opět Jeho Císařská Výsost arcivévoda Rainer.

Nedávné představení před Jeho Veličenstvem císařem bylo mi rovněž příležitostně umožněno při slavnostním vysvěcení nového farního kostela na Breitenfeldu ve Vídni, pro kterýž kostel jsem vytvořil veškerou figurální výzdobu oltáře.

Wien, II. okres
Wehlstrasse 226

Emanuel Pendl
akademický sochař,
narozený v Meranu 1845“ [2]

Návrh na vyznamenání sochaře byl doporučen okresním hejtmanem Maxmiliánem Juliem hrabětem Coudenhove [3] ke kladnému vyřízení. K němu skutečně došlo, o čemž svědčí přípis, z něhož se dozvídáme, že 1. dubna 1899 byl ve Vídni Emanuelu Pendlovi udělen rytířský kříž Řádu Františka Josefa I. [4]

JAN HAVLÍK

[1] Tvrzení, že hranický pomník je první sochou Františka Josefa I. na volném prostranství, je zajímavé a zasloužilo by si podrobnější výzkum.

[2] Z biogramu E. Pendlu otištěného v Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Bd. 7 (Lfg. 35, 1978), s. 404–405 můžeme doplnit, že zemřel ve Vídni 28. září 1927.

[3] Maxmilian hrabě Coudenhove (1865–1928), 1891–1900 hranický okresní hejtman, 1915–1918 český místodržící.

[4] SOka Přerov, Okresní úřad Hranice, Presidiální spisy, I. část, 1876–1918, r. 1899, kart. č. 9, č. pres. 112. Řád Františka Josefa I. byl založen roku 1849, v roce 1899 měl čtyři stupně, z nichž rytířský kříž byl stupněm nejnižším.